УДК 330.341,1

І.Б. Висоцька

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ШЛЯХОМ АКТИВІЗАЦІЇ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Досліджуються проблеми економічної безпеки української економіки та інноваційного розвитку промисловості. Запропоновано шляхи активізації інноваційної діяльності.

Ключові слова: *економічна безпека, інновація, інноваційно активне підприємство, технологічний рівень.*

◊

Исследуются проблемы экономической безопасности украинской экономики и инновационного развития промышленности. Предложены пути активизации инновационной деятельности.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, инновация, инновационно активное предприятие, технологический уровень.*

◊

The article present the study of the problems in the economic safety and in the innovative development of Ukrainian industry, and the ways of the innovative activity intensification are suggested.

Key words: *economic safety ,innovations, innovatively active enterprise, technological level.*

◊ ◊ ◊

Постановка проблеми. У сучасному світі безпека розвитку становить ключову складову політики кожної держави. Найактуальнішою вона є для країн, котрі перебувають у процесі системних трансформацій. Як засвідчує аналіз ситуації у країні, головні загрози для національної безпеки України продовжують накопичуватися насамперед в економічній сфері. Саме тому дослідження загроз економічному становищу країни та причин, що їх обумовлюють, є на сьогодні вельми актуальним.

Стан дослідження. Дослідженню стану економічної безпеки присвячено велика кількість наукових праць. Теоретичне обґрунтування та практичні реалізації означених питань висвітлено в численних наукових розробках українських вчених, зокрема В. Гейця, О. Амоші, Я. Жаліла, О. Власюка, З. Варналія, А. Сухорукова, З. Герасимчука. Проте, проблема формування безпеки країни шляхом інноваційного розвитку промисловості потребує подальшого розвитку та досліджень.

Метою статті є вивчення стану економічної безпеки, основних загроз та причин, що їх обумовлюють, а також дослідження стану інноваційної діяльності в українській промисловості, виокремлення основних проблеми, що стримують її розвиток та пошук шляхів їх усунення.

Виклад основних положень. За результатами експертного опитування фахівців з проблем економічної безпеки, стан економічної безпеки незадовільним визначило 64% експертів (див. табл.).

Таблиця

Оцінка стану забезпечення економічної безпеки України

Як Ви оцінюєте стан економічної безпеки в Україні в теперішній час	%
Цілком задовільний	-
Скоріше задовільний	4
Частково задовільний, частково ні	32
Скоріше незадовільний	56
Повністю незадовільний	8
Важко оцінити	-

Джерело: [4].

Визначення загроз економічній безпеці, їх структури, гостроти та вагомості є найважливішим кроком при формуванні стратегії їх подолання. Послідовність дослідження причин, які сприяють виникненню загроз економічній безпеці, обумовлює диференційований розгляд її зовнішніх та внутрішніх загроз. Згідно оцінок експертів найбільш вагомий та небезпечний потенціал впливу на стан забезпечення економічної безпеки накопичено серед внутрішніх загроз, на що вказали 82% з опитаних експертів [4]. Найвагомішою причиною формування внутрішніх загроз економічній безпеці у виробничій сфері визначено занепад науково-технічного та технологічного потенціалу, використання застарілих технологій, зношених фондів та застосування екологічно шкідливих технологій, на що серед опитаних експертів вказало 85% (див. рис.).

Сьогодні більшість індустріально розвинених країн пов’язують тривале стійке зростання насамперед з переходом на інноваційний шлях розвитку.

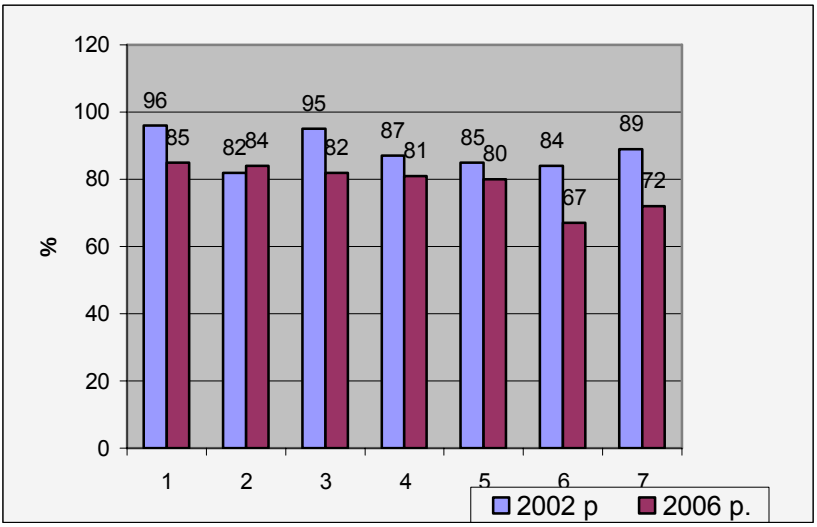

Рис. Оцінка вагомості причин занепаду виробництва щодо реалізації економічних інтересів [5]:

1. Занепад науково-технічного та технологічного потенціалу, використання застарілих технологій, зношених фондів;
2. Високий рівень морального та фізичного зносу виробничих фондів;
3. Низька ефективність державної науково-технічної політики, скорочення інноваційної діяльності;
4. Корумпованість та поширення злочинності у виробничій сфері;
5. Високий рівень матеріало- та енергомісткості виробництва;
6. Руйнування промисловості та стратегічно важливих виробництв;
7. Згортання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Економічне зростання інноваційного типу характеризується використанням нових прогресивних технологій. Реалізація інноваційної стратегії економічного зростання потребує прискореного розвитку високотехнологічних виробництв, спроможних виробляти наукоємну продукцію з високою доданою вартістю, формування експортного потенціалу цих виробництв, підвищення технологічного рівня підприємств завдяки прогресивним вітчизняним і світовим науково-технічним досягненням.

На відміну від розвинених країн, які до 85-90% приросту ВВП забезпечують через виробництво та експорт наукоємної продукції,

Україна, посідаючи за кількістю науковців одне з перших місць у світі, поки що розвивається без суттєвого використання результатів наукових досліджень.

У такому контексті природно закономірним є відмова від екстенсивного шляху економічного розвитку і перехід до якісних перетворень виробничого потенціалу шляхом активізації інноваційного розвитку як основи економічної безпеки держави.

У загальній структурі економічної безпеки вельми важливими є показники рівня розвитку промислових підприємств. Третя частина підприємств промислового сектора є збитковими (33%), а середні показники рентабельності за 2000–2007 рр. коливаються в діапазоні від мінімального – 2,6% в 2002 р., до максимального – 5,8% у 2007 р. Викликає стурбованість низький рівень інноваційної активності українських підприємств.

Кількість промислових підприємств, що займалися інноваціями за підсумками 2007 р., становить лише 14,2%, від загальної їх кількості, у 2006 р. –11,2%, у 2000 р. – 18%. Інноваційну діяльність щороку припиняють близько сотні промислових підприємств. За такої динаміки у 2017 році в нашій країні не залишиться жодного інноваційно орієнтованого виробника.

Про низьку інноваційну активність підприємств свідчать показники обсягів реалізованої інноваційної продукції в Україні. У загальному обсязі промислової продукції лише 6,7% мають ознаки інновацій. Структурні зміни, які відбулися протягом останнього десятиліття, характеризуються серйозним технологічним відставанням, оскільки за випуском продукції третій технологічний уклад в Україні на сьогодні становить майже 58%, четвертий – 38% і лише 4% – п'ятий технологічний уклад.

Відсталість технологій зумовлює у кілька разів вищу витратність виробництва української продукції порівняно з продукцією розвинутих країн. За умов зростання цін на енергоносії це призводитиме до зниження її конкурентоспроможності не лише на світових, але й на внутрішньому ринках.

Без кардинального оновлення виробничого потенціалу неможливо забезпечити конкурентоспроможність економіки України, а відтак і нормальне її функціонування у глобальній системі світової економіки. Україна продовжує зберігати значення постачальника сировини і ринку збуту для країн Заходу.

Технологічний розвиток вітчизняної промисловості дедалі більшою мірою починає залежати від інтелектуальної продукції інших країн. Відсутність окремих вітчизняних високотехнологічних товарів

компенсується за рахунок імпорту. А відтак, Україна стає технологічно залежною країною.

Можна назвати наступні системні проблеми, які стримують інноваційну діяльність в Україні .

Найперша проблема – *нормативно-методологічна*. Тривалий час інноваційному законодавству України була властива певна фрагментарність та непослідовність. На сьогодні в Україні діє 14 законів, більш як 50 підзаконних актів, виданих Кабінетом Міністрів України, а також понад 100 правових актів відомчого характеру. Водночас більшість механізмів фінансової підтримки та податкового стимулювання, передбаченого цими актами, не можуть бути застосовані в повному обсязі. Відсутність системного підходу та єдиної цілі науково-технологічної та інноваційної політики не компенсується збільшенням кількості законодавчих і нормативно-правових актів, численними змінами та доповненнями до них. Як світовий, так і вітчизняний досвід свідчать, що частіше змінюються правові норми, тим гірше вони виконуються.

Друга проблема – *розпливчастість пріоритетів*. Спроби визначити пріоритети інноваційної діяльності з точки зору державного стимулювання вже проводились. Так, Постановою ВРУ „Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку країни" (13.07.1999) затверджено перелік пріоритетних напрямів інноваційного розвитку. Дещо пізніше було зроблено другу спробу. Так, 16 січня 2003 р. був ухвалений Закон «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Встановлено, що найважливіші для держави роботи з реалізації інноваційних пріоритетів загальнодержавного та галузевого рівнів здійснюються на конкурсних засадах через державне замовлення. Проте, затверджений перелік не включає всіх передових галузей світової науки і техніки й водночас охоплює широку палітру напрямів, що є нереальними з огляду на сьогоденні обмежені можливості держави стосовно їх фінансового забезпечення. Даним законом пріоритетними визначено 41 сферу. Для порівняння: у Росії – 8 наукових пріоритетів, у Німеччині – 5 при незіставних бюджетах і бюджетному фінансування в Україні, Росії та Німеччині. Практично всеосяжний характер пріоритетів не дає можливості сконцентрувати обмежені ресурси на тих справді проривних точках, які поки що можуть забезпечити українські наука і виробництво. Подальше нераціональне використання обмежених коштів, їх розпорошення загрожує негативними наслідками.

Авторське бачення вирішення цієї проблеми полягає в наступному. Для побудови різносторонньої та комплексної системи пріори-

тетів доцільною є побудова пріоритетів державної підтримки і коригування на цій основі форм її надання за наступними напрямами:

- пріоритети за стадіями інноваційного процесу;
- пріоритети за напрями досліджень;
- пріоритети суб'єктивного складу учасників інноваційного процесу;
- галузеві пріоритети інноваційного розвитку;
- регіональні пріоритети інноваційного розвитку [1].

Залежно від обраного напрямку дії пріоритетів коригуються і методи державної підтримки інноваційного процесу, а саме: прямі або непрямі.

Третя проблема – *інфраструктурна*. Забезпечення економічного зростання на інноваційній основі вимагає створення відповідних інституційних структур, що впливають на ступінь активності інноваційної діяльності та забезпечують впровадження її результатів у практичну діяльність. Інституційні перетворення повинні бути направлені на плавний перехід від існуючих форм організації інноваційного процесу до нових – більш ефективних і адекватних до ринкових умов. Оскільки інноваційний процес в сучасній Україні має чітку лінійну будову з відмежуванням і спеціалізацією його учасників за різними стадіями (фундаментальні, прикладні дослідження тощо), а сучасній ринковій економіці притаманна більш інтерактивна модель, то створення нової інноваційної структури повинне передбачати можливість перебудови інноваційного процесу в більш сприятливі форми. Подоланню недоліків лінійної моделі інноваційного процесу сприяє вставлення в «зазори» між окремими стадіями різних інноваційних структур, що сприятимуть інтеграції таких стадій і прискоренню передачі результатів однієї стадії в іншу. Такими структурами є різноманітні інкубатори технологій, інноваційні центри, наукогради і т.д., в які можна активно залучати вітчизняні наукоємні фірми, надаючи їм пільгові умови користування інноваційною інфраструктурою, що концентрується і надається в таких інституціональних інноваційних утвореннях. Найбільш ефективними точками інноваційного зростання є технологічні парки. Головним загальнодержавним завданням технопарків є перспективна розробка, втілення і виробництво конкурентноздатного інноваційного продукту в пріоритетних галузях національної економіки. В Україні система технологічних парків, які діють відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», є чи не єдиним позитивним прикладом дієвості механізму, що забезпечує реалізацію державної інноваційної політики. Реально технологічні парки України розпочали свою діяльність у

IV кварталі 2000 р., аналіз їх роботи свідчить про високу результативність виконання ними інноваційних проектів [3].

Інші типи інноваційних структур, які створені в Україні і є важливими для розвитку інноваційної діяльності, не справляють відчутного впливу на впровадження інновацій у вітчизняну економіку.

Четверта проблема – *регіональна*. Забезпечення реалізації ефективної державної інноваційної політики неможливе без її ефективного впровадження на регіональному рівні. На сьогодні регіони України істотно різняться за своїм економічним, природно-ресурсним і науково-технологічним потенціалом, за рівнем соціально-економічного розвитку. Використовуючи регіональний підхід до формування інноваційної політики, необхідно визначити регіональні зони з найбільшим науково-технічним потенціалом з метою створення на їх території зон з сприятливим інвестиційним кліматом для розвитку інноваційного процесу. Такі регіони повинні стати базовими для інноваційного розвитку країни. Визначенню їх допомагає складання рейтингів – інноваційного та інвестиційного потенціалів регіону, інвестиційних ризиків, розвитку інфраструктури, інституційного розвитку регіону й інших економічно важливих показників. На основі таких показників необхідно розробити зведений рейтинг регіонів, сприятливих для інвестування в інноваційну сферу.

Наступна проблема – *державно-управлінська*. Більшість функцій управління науковою та науково-технічною сферами зосереджена у Міністерстві освіти і науки України, частина функцій – у «галузевих» міністерствах і відомствах. Бюджетне фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності здійснюється на основі пропозицій головних розпорядників бюджетних коштів, які уточнюються щодо обсягів фінансування Мінекономіки. Контроль за використанням бюджетних коштів здійснюють Рахункова палата та органи Міністерства фінансів України. Слід зазначити, що управління науковою та інноваційною діяльністю здійснюють Державне агентство України з інвестицій та інновацій, Міністерство освіти та науки, Міністерство промислової політики і Міністерство економіки. І хоча в 2007 р. центральним органом виконавчої влади, який здійснює заходи щодо проведення єдиної інноваційної політики, визнано Державне агентство України з інвестицій та інновацій, зазначений механізм створює доволі широкі можливості для неефективного витрачання бюджетних коштів.

Висновки. Уникнути технологічної залежності Україна може лише відновлюючи самостійний активний науково-технічний розвиток через використання новаторської розумової праці, що створює нові знання й нові технології, та підтримуючи підприємництво у промисло-

вій сфері. Необхідно відмітити, що ігнорування у подальшому інноваційного чинника розвитку навіть за умов економічного зростання генеруватиме залежну економіку.

1. Висоцька І.Б. Визначення пріоритетів інноваційного розвитку промисловості України / І.Б. Висоцька // Проблеми науки. – 2004. – № 3. – С. 23–27.

2. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 244 с.

4. Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації/ Упор. Г.О. Андрощук, М.М. Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 304 с.

4. Новікова О.Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: [монографія] / О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – 408 с.